

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND:

**J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, L. Kettunen, J. Köpp, J. Luiga, A. Saaberik**

1921

Vilesteistkümmes aastakäik

Nr. 6

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1921

XV AASTAKÄIK

№ 6

Linn ja küla Eestis.¹⁾

(Hans Kruusi sellenimelise raamatu ilmumise puhul.)

I.

Suurlinn ja provints — see küsimus on Lääne-Euroopa kultuurimaades põlevaks päevaküsimuseks saanud. Linn ja küla on ka meil Eestis viimasel ajal teatavas vastolus meie ühiskondliku elu peale mõjuma hakanud. Sellepärast tuleb H. Kruusi raamatut, mis seda küsimust esimest korda laiemalt ja ülevaatlikumalt käsitada püüab, hea meelelega tervitada.

Kuid raamatut tuleb arvustades lugeda ja tarvitada. Temas peitub kõige tema positiivsuse juures üks põhjapanev viga: H. Kruus näib arvavat, et meie linnade kasvamine ja Lääne-Euroopa suurlinnade kasvamine ühe aja analoogiline nähtus on, milleks ühed ja needsamad põhjused siin ja seal mõjuvad. Kuid see ei ole mitte nii.

Meie linnade kasvamine on väikelinnade kasvamine, nagu see igal maal ette tuleb, kus iseseisev riiklik ja kultuuriline elu algab, kus primitiivne põlluharija rahvas ühiskondlikult esinema hakkab ja uued majanduslikud tegevusharud — tööstus ja kaubandus — endisele tegevusele juurde asuvad. Lääne-Euroopa suurlinnade kasvamine kannab üsna teist laadi. Suurlinnade kasvamine on nähtus, mis igas kultuuri-edenemises siis päevakorrale tuleb, kui kultuur kõdunema hakkab, kui tema tsivilisatsiooni-ajajärku üle läheb. Nende põhjuste kõrvale, mis linnade kasvamises üldse tegevad on, nagu tööstuse ja kaubanduse koondumine suurlinnadesse, läbikäimiseabinõude väljaarenemine jne., tulevad nüüd veel juurde hingelised põhjused. Vanades kultuurimaades on rah-

1) Kõne, peetud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul Tallinnas, 22. mail 1921.

vad põlvest põlve arenedes oma närvikava ja aju osalt ära kulutanud ja teistsugusteks inimesteks, puht-ajuinimesteks välja arenenud, kellele suurlinna kiire elutempo ja raffineeritud tunde-elu tarviduseks saab. Ühtede kasvamine sünnib kultuurielu tõusu aegu, teiste kasvamine tema langemise eelõhtul. Üks taotleb kultuuri, teine tsivilisatsiooni. Seda vahet ei ole H. Kruus märganud või ei ole seda tunnustanud. Tema vaade kultuuri peale on vananemas.

Just see asjaolu tahab aga selgitust, sest siin peituvad ka selle sügava lahkeli peapõhjused, mis meie vaimlises elus, kirjanduses ja kunstis meie vanemate tegelaste ja modernistide vahel olemas on.

Kuid läheneme asjale, H. Kruus'i raamatut ligemalt vaadeldes.

II.

H. Kruus'i raamatul¹⁾ on visa ja pikaline sündimine olnud. Nagu autor eessõnas seletab, on ta juba Saksa okupatsiooniajal kirjutatud, neis oludes, kus „tööstuse ja kaubanduse määratu tagurpidimine, peaaegu hävinemine, linnatöölise klassi jõuetuksjäämine ja laialivalgumine, linnaharitluse kõrvaletõrjumine suurelt osalt endisilt aladelt, tema raske majanduslik kitsikus, okupatsioonivõimude hoolimata surve kogu kultuuri alal lõi endisil aastail Eestis hoogsamalt kasvama löönud linnakultuurile pahaendelise kriisi, mis tõsiselt mõtlema pani kõiki meie linnalise rahvuskultuuri sõpru ja tegelasi“, kus „teisest küljest aga tõstis sõjaajal rikkaks saanud talupoeg iseteadvalt pead, nõudes enesele juhtivat osa meie rahvuskultuurilises elus“. Trükki on pääsnud raamat 1920, ilmunud aga alles 1921. aasta esimesel poolel. —

„Mis pikalt tuleb, tuleb hästi“, ütleb vanasõna. Ja seda võib ka eelnimetatud raamatu kohta teatavate kitsendustega tarvitada. Ilma et kõigi väidetega, mis siin ette tunakse, nõus tarvitseks olla, peab siiski ütlema, et siin tõsise kultuuriprobleemi lahendamisele on asutud kiiduväärt asjalikkusega ja armastusega. Linna ja küla vahetõrjuse selgitatakse siin viies peatükis. Esimeses vaadeldakse seda vahetõrjuse nii-ütelda rahvusvaheliselt „uueaegse ühisele ja kultuuri probleemina“, teises käsitletakse linnade kasvamise ajalugu ja põhjusi Eestis, kolmandas — linna ja küla vahetõrjuse Eesti rahvusluse ideoloogias, neljandas — linna ja küla vahetõrjuse kirjanduses ja viiendas esineb

1) Linn ja küla Eestis. Noor-Eesti kirjastus, 1920. 108 lhk.

Hans Kruus oma arvamistega ja tuleviku-väljavaadetega. Nagu näha, on raamatus õieti 4 osa, sest kolmas ja neljas peatükk käsitlevad õieti üht ja sedasama, sest „rahvusluse ideoloogia“ küla ja linna vahekorra suhtes ilmub tegelikult just ka kirjanduses.

III.

Küsimused, mida H. Kruus eelseisvates peatükkides lühidalt puudutab, on nii mitmekülgsed ja sügavaulatuslised, nagu fihiskondlik kultuurielu ise, iseäranis aga raamatu esimeses osas, kus ainet üldkultuurilises rahvusvahelises mõttes harutatakse. Nii ei või siin asja põhjalikust harutamisest juttugi olla, ei kirjaniku, veel vähem arvustaja poolt. Esimene tõmbab ainult üldäärjooni ja teine teeb nende kohta osalisi äremärkusi.

H. Kruus juhib selle peale tähelepanu, et linnade, eriti suurlinnade kasvamine alles hiline nähtus on meie ajaloos. Õieti ilmus see alles XIX aastasajas kaubanduse ja tööstuse kasvamisega, läbikäimise-abinõude (raudteed, aurulaevad, telegraaf jne.) väljaarenemisega. Otsustavat mõju näeb H. Kruus, nagu õigeusklik sotsialist, ainult neis asjades. Tema ei salga aga sealjuures mitte, et linnade, eriti suurlinnade kasvamine mitte ainult uue aja nähtus ei ole; ta tuletab õigusega vana Rooma aega meelde, kus selle igavese riigi pealinnal 800.000 elanikku oli ja tema järele veel teisi suurlinnu tekkis, nagu Konstantinoopol. Jah, ta läheb tagasi üsna halli aega, kus Persias Ekbatana, Mesopotaamias Niinive ja Baabilon, Egiptuses Aleksandra, ütleme veel — Süürias Palmüüra, Aafrikas Kartaago, Föniikias Tiirus ja Siidon jne. olid. Kuid uue aja linnade kasvamist seletades jätab ta selle küsimuse üsna lahtiseks, mis siis vanaaegsete suurlinnade kasvamise põhjuseks oli, ja veel tähtsam, mis nende kadumise põhjuseks oli, nii et kõige suuremad ja kõige peenemalt väljaarenenud vana aja suurlinnad oma linnakultuuriga nüüd maa all varemetes on. See küsimus on otsustava tähtsusega meieaegsete suurlinnade tuleviku-väljavaadete asjus.

H. Kruus näib selle poole kalduvat, et suurlinnade kultuur nüüd, kus tervishoiulise edenemise poolest linnade elanikkude surevus kahandatud, linnakultuur õieti rahvuse ja tema kultuuri kandvaks osaks jääb, oma suurema energiaga ja intelligentsusega ka küla enam ja enam oma piirkonda kisub, et tööstus ennast läbikäimisabinõude kasvamisega ikka rohkem ka külasse laotab ja niimoodi

viimaks terve maa küla- ja linnakultuur kokku sulab ühisel ja tugevamal linnakultuuri alusel.

Aga miks see siis varemail aegadel niisama ei sündinud? Miks langes näit. ülipeenikene Baabiloni linnakultuur põrmu ja algas uus ajajärk, kus inimesed, alamale vajunud külakultuurist, kolijate karjastena Baabiloni varemetel ümber rändasid?

Need küsimused paljastavad H. Kruus'i, õigemini terve sotsialistliku ilmavaate nõrku külgi, iseäranis seda, mis nende tulevikuriigi paradiisilise külje kohta käib. Ühiskondlik küsimus on siin liig kitsas raamis võetud. See on mõeldud ainult selles lühikeses ajajärgus, mida meie nii iseteadlikult oleme harjunud „Maaailma ajalooks“ nimetama. Nagu ühepäeva-kärbsed ainult päevaga rehkendavad, oleme harjunud kõiki ühiskondlikka küsimusi praeguse Lääne-Euroopa kultuuri seisukohast lahendama, ja imestame siis, kui asjad oma lõpuotsuses targa teooria ümber pöövad. Et päevale öö järgneb ja suvele talv, seda ei tea lühiealised putukad. Et ühiskondlikus arenemises seadused valitsevad, mis ennast tõusvais ja surevais kultuurides ja rahvustes alles suurtes ajajärgudes ära tunda lasevad, sellega ei rehenda meie „õpetatud“ sotsid, ehk selle peale loodusteaduslisest küljest küll juba omal ajal Karl Ernst von Baer teravamõtteliselt on tähendanud. Neid seadusi ei tunne meie kaugeltki veel, ei n. n. eluta looduses ega inimsoo arenemises, kuid paljugi sellest aimame ja teame juba, mis tõendab, et ühe kultuuri, nii praegu tsivilisatsiooni, — see on kõdunemise — ajajärku astunud Lääne-Euroopa kultuuri ajajärgust üksi ühiskonna arenemisseadusi välja võtta ja tuleviku arenemist ära määrata ei või, nagu seda sotsialistid teevad, kes oma Marx'i dogma külge kinni jäänud.

See puudus on ka H. Kruus'i esimese peatüki küljes, mitte, et need põhjused, mis tema meieaegsete linnade ja suurlinnade kasvamiseks ette toob, õiged ei ole. Nad on õiged, kuid kitsad. On peale nende veel teisi, kaugemaleulatavaid põhjusi, mis tähele panemata on jäänud. Need põhjused on rohkem hingelised, vähem silmapaistvad, kuid mitte vähem tähelepanetavad ja otsustavad tuleviku-väljavaadetes.

IV.

Isegi meie linnade kasvamise põhjused ei ole ainult ainelised, vaid osalt ka hingelised. Kui päriskohtade ostmise ajajärgul, mil linahinnad kõrgele tõusid, pärisoma-

nikud-peremehed palju põllupinda tarvitasid, siis hakkasid nad oma arvurikkaid teopõlve popsikohti hävitama ja võtsid suurelt osalt ainult aastatöölisi teenistusse. Sellega kangutati paljud inimesed maast lahti ja nad valgusid linna — just seesama nähtus, mille suuremal määral mõisnikud olid läbi viinud, kui teoorjuse kaotamise järele nemad ratsionaalse majapidamise sisse seadsid, mis nii kasutoov oli, et mõisnikud uusi karjamõisaid hakkasid asutama ja sellele eesmärgile jõudmiseks terved külad ära hävitasid, talupojad kas metsadesse uutele kohtadele asutasid või aga sundisid nad välja rändama.

Kuid saunikute kohtade hävitamise puhul mineva aastasaja 70-datest aastatest peale ei olnud külvipinna laiendamise tõttu palgad maal mitte odavamad kui linnas, kus tööstus ja kaubandus veel vähe oli edenenud. Tihti-peale sattus linnamineja halvema teenistuse otsa. Töölised teadsid seda ja läksid siiski linna. See oli teenistusviis, mis neid sinna tõmbas. Vabrikutes päeviti teenides tundsid nad endid kaugelt vabamad olevat. Tervel vabal ajal, ka pühapäevadel, olid nad ise omad peremehed. See vaba mehe tundmus kaalus üles linnas tihti halvema korteri ja kindlasti halvema toidu. Maal olid nad alati kui aastasulased talu külge köidetud. Nii olid ka siin hingelised põhjused tegevad.

Ka iga kultuuri lõpul, tsivilisatsiooni-ajajärgul tõuseb just inimeste hingeliste tarviduste mõjul vool suurtesse linnadesse. Inimeste närvid on pikal ajal kultuurilisel edennemisel nii hellaks ja rahutuks läinud, elutempo nii kiireks, erootilised tundmused nii intensiivseteks, et isegi rikastel maaomanikkudel nende endine mõnus maaelu oma jahimetsadega ja puhta loodusliku maitsega enam ei meeldi ja igavaks läheb. Kõik tarvitsevad suurlinna uimastavat mürgilist elu, ehk küll see elu nad palju rutemini ära sööb.

Suurlinna elu tundemärk on igas tsivilisatsiooni-ajajärgus loomevõime ahtrus, intensiivne külakultuuri halvaks panemine ja põlgus selle vastu, kuna ta ainult sealt veel alapärasust ja tusedust võib loota. Selle kohta ütleb Osvald Spengler¹⁾ väga kujukalt:

„Ilmalinn ja provints — nende, nagu iga tsivilisatsiooni põhimõtetega algab üsna uus ajaloo vormiprobleem, mida meie, tänapäeva-inimesed, praegu läbi elame,

1) Osvald Spengler: Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. München 1921, Verlagsbuchhandlung Oskar Beck. Erster Band: Gestalt und Wirklichkeit.

ilma et me selle probleemi täiest ulatusest ka ligikaudugi aru saaksime. Maailma asemele linn, üks punkt, millesse laialiste maade terve elu koondub, kuna kõik muu kuivama hakkab; vormitäiuslise, maaga kokkukasvanud rahva asemel uus kolija (nomaad), parasiit-suurlinlane, puhas traditsioonita, vormilage, suures hulgas voolav teo-inimene, irreligioosne, intelligentne, ihuviljata, sügava põlgatusega talupoja (ja tema kõrgema vormi, maa-aadli) vastu, määratu samm anorgaansuse — otsa poole — mis see tähendab? Prantsusmaa ja Inglismaa on selle sammu teinud ja Saksamaa taotleb seda teha. Sürakuusi, Ateena, Aleksandria järele tuleb Room. Madriidi, Páriisi ja Londoni järele tuleb Berliin. Provintsiks saada on tervete maade saatus, kes mitte nende linnade kiirteringis ei ole, nagu tookord Kreet ja Makedoonia, nüüd Skandinaavia maad põhjamaal täna.“

Et sellest suurlinnade kasvamisest, tema sügavamatest põhjustest aru saada, ei tule tänase edu ja kultuuri peale vaadata, nagu seda H. Kruus kõigi sotsidega teeb, kui lõpmatu ja teadmatu ning tundmatu edutõusu peale, vaid tuleb seisukohale asuda, et iga kultuuri peale tuleb vaadata kui üksiku nähtuse peale, millel oma lapsepõlv, kasvamine, õitseage ja suremine suurlinnade tsivilisatsioonielus on. Tahaksin jälle tsiteerida ülemalnimetatud Spengler'it:

„Tuleme ometi arusaamisele, et 19. ja 20. aastasada, oletatav õigejooneliselt mäkketõusva maailma - ajaloo tipp, kui ilmuvus tõepoolest igas lõpulevalminud kultuuris olemas ja tõendatav on, mitte tõendatav sotsialistidega, impressionistidega, elektriraudteedega, torpeedodega ja differentiaalvõrdlustega, mis ainult aja kehaosad on, vaid tsiviliseeritud vaimlikkusega, millel võimalus on ka üsna teistsugusteks välisteks kujundusteks, et olevik ainult läbikäigu-ajajärk on, mis teatud tingimustel kindlasti kätte jõuab, et seega ka üsna kindlasti hilisemaid olukordi saab olema, kui moodsad lääne-euroopalised on, et nad mõõdaläinud aegadel enam kui üks kord olemas on olnud ja et seega Öhtumaa tulevik mitte kaldata kõrgemale- ja edasirühkimine ei ole meie praeguste ideaalide sihis fantastilistes ajapikkustes, vaid vormi ja kestuse suhtes teravalt piiratud ja vankumata määratud, mõne vähese aastasaja piirkonnas ilmuv ajaloo üksik fenomeen, mis eelkäivatest näitustest ülevaadatav ja oma olulistes joontes äraarekendatav on.“

Et H. Kruus'i vaatlemine mitte sellele kõrgusele ei ulata, selles peituvad tema hoolsa ja lugupidamisväärilise töö puudused. Sellest seisukorrast vaadates saab tema suurlinnade kasvamise teooria oma üksiknähtuste, aja keha külge kuuluvate põhjuste asemel üsna uue ja sügavama aluse. Mitte, et tema ettetoodud põhjused ka õiged ei oleks, vaid nad on ainult teise järgu põhjused, sügavamas peituva põhjuse üksikilmuvused.

Eriti meie linnade kasvamise põhjustena on H. Kruus'i poolt ettetoodud põhjused paljukaaluvad. Kui tema aga meie linnade kasvamise ja Lääne-Euroopa suurlinnade kasvamise põhjused ühed ja needsamad arvab olevat ja ühiselulisi nähtusi siin ja seal kui üheväärtuslisi seob, siis on see täiesti vildak. Lääne-Euroopa, Inglis-, Prantsus- ja Saksamaa on tõesti Lääne-Euroopa kultuuri lõpu-ajajärku jõudnud — tsivilisatsiooni ja suurlinnade ajajärku, kuna Skandinaavia maad ja ka meie Lääne mere uued ärganud rahvad nende järele mitte nende suurlinnade kiirtepiirkonda ei kuulu, nagu seda ka Osvald Spengler ütleb. Meie seisame alles Lääne-Euroopa kultuuri alumistel astmetel, meil on veel suur kultuuri-ajajärk, tõsine loomistöö ajajärk ees. Meie ei ole veel välja kujunenud selleks suurlinna tüübiliseks ajuinimeseks, kes juba kallakul degeneratsiooniteel on. Meie ei ole veel külaelu põlgajad oma rõhuvas enamuses, sest meie väikeste linnade noored kodanikud seisavad õnneks veel ühe jalaga külas kinni.

Sellepärast ei saa meie rahvuslikud ideoloogid ka mitte aru, miks püüab meil üks osa noori oma eurooplaseksaamise tuhinas ise meelega selle kõduneva tsivilisatsioonilise-suurlinnalisse õhkkonda hüpata, kuhu meie oma kultuurilise arenemiskäigu järele õnneks veel ei kuulu.

H. Kruus opereerib linnakultuuri ülistades ainult nende teadlaste otsustega, kes tõendavad, et suurlinnad tänapäev enam tervishoiuliselt inimestele kahjulikud ei olevat, isegi nende sigivuse peale halvasti ei mõjuvat, kuid unustab, et siin mitte — vähemalt, mis Lääne-Euroopa moodsatesse suurlinnadesse puutub — üksiku, praeguse inimese tervishoiu oludega tegemist ei ole, vaid terve tõu närvikulutamisega aastasadade pikkuses kultuurilises arenemises, mida mitte ei paranda ega tagasi ei vii praegused tervisoluude parandamised suurlinnades. Kulutatud närvid ajavad inimesi just suurlinnadesse, ja see suurlinnade omapärane elutempo rahustab nende kulunud närve ajutiselt uute uimastustega,

mille kogumõju nad aga siiski allamäge veab, olgugi seal toitlus- ja korteriolud ei tea kui korras. Viimaste parandamine võib muidugi allamäge minemist takistada, kuid mitte lõpulikult ära võita. Sest surma vastu ei ole rohtu.

Kui meie rahvuslikud ideoloogid ja kirjanikud siamaale sellest samast lühinägelisest seisukohast suurlinna kultuuri ja selle saaduste vastu kunstis ja kirjanduses on vaielnud, nagu H. Kruus oma mõtteosalistega, siis on nemad ometigi instinktiivset vastikust tunnud selle suurlinna õhu pealesurumise vastu, mis neile sisemiselt võõras. Ei olnud mitte palju ühiskondlikku ja ajaloolist filosoofiat selleks tarvis, et lauset maha kirjutada, nagu see minu lause, mille H. Kruus oma raamatus tsiteerib, nagu tüübilise, ajast maha jäänud külakultuuri kaitsja arvamise: „Terve meie algupärasus on külas. Kui meil kirjanduses tõesti midagi kõrget, kunstiväärtuslist peaks loodama, mis nii palavalt igatsetud tähelepanemist Lääne-Euroopas peaks äratama, siis niisugune toode oma aine poolest vististi meie liht külaelust pärit saab olema ehk vähemalt sellega ligidas ühenduses seismal (Eesti Kirjanduses Ed. Wilde „Tabamata ime“ kriitikas 1913). Sellele otsusele viib juba iga inimese praktiline mõistus. Võimatu on, et meie oma algaval kultuuriastmel võistelda võiksimme väljamaa kõrgkultuuriliste rahvastega rahvusvaheliste ainete käsitlemises kirjanduspöõllul. Selleks tunneme seda kultuurielu liig vähe — ja sedagi vahest suurelt osalt mitte elust, vaid raamatutest. Ja nende mitte läbielatud, vaid kokkuloetud tundmustega ja veel arenematu tehnikaga väljamaal imponeerida — see lootus oleks lihtsalt naeruväärt. Meie võiksimme tähelepanu leida eestkätt ainult omapärase ainega, muidugi seda rohkem, mida suurema vormikindlusega seda ainet käsitleme.

Kui meie kirjanduses on kõneldud moodsa voolu vastu, siis käib see vähem modernismi enese vastu oluliselt, rohkem tema imiteerimise, järeleaimamise vastu. Kus modernism tõesti järjekindla arenemise vili on, ärakäidud kultuuri-ajajärgu lõputipp, seal on muidugi asjata tema vastu põhimõtteliselt kõnelda, sest mis loodusseaduse päraselt tuleb, see tuleb paratamata. Kuid kordame veel: meil ei ole veel ei tüübilist linna- ega tüübilist külakultuuri, vaid ainult üks üldkultuuri algus. Kui meil viimasel ajal küla ja linn teatavasse vastolusse on läinud, siis sugugi mitte vaimlise arenemise tagajärjel, vaid õige proosalistel välistel põhjustel. Sõja ja revolutsiooni hävituse tagajärjel tekkis puudus esimese järgu tähtsusega elatusainetest. Valitsusvõim astus

vahele ja tahtis oma poolt nende ainete ühetasast jagamist korraldada. Külüst nõuti linna mõõdukamate hindadega toiduaineid, linnal ei olnud aga mõõdukate hindadega külale vastu anda. See oli ja on suurelt osalt vastolu põhjus, mis kaob, kui praegused anormaalsed elutingimused kaovad.

Mitte linna- ja külakultuur ei võitle meie kirjandus- lisis ja kunstilisis vooludes üksteise vastu, vaid võitleb õieti algupära imitatsiooni, järeleaimamise vastu.

Nõndanimetatud külakultuuri eestvõitlejad, nende seas ka minakene, ei usu mitte, et imitatsiooniga midagi suurt ja väärtuslist kätte saadakse. Kui keegi talupoiss, kes, näituseks külüst Tartu ülikooli tulles, oma tuuletustes kaebab elutüdimuse üle, kui ta oma luuletusis blaseeritult ülevalt alla vaatab näit. naiste kui vastikute sünnitusmasinate peale, kui ta enesele näoilme annab, nagu see oli elu igakülgselt maitsmisest tüdinud Saalomoni, kui ta ütles: kõik on tühi töö ja vaimunärimine, — siis lubatagu, et meie selle peale vaatame kui Jaan Lattiku noorte mängu peale, kes ütlesid: „Oleme nüüd purjus kah!“ siis üksteise käest kinni hoides taaruma ja vaaruma hakkasid, vett jõid ja sealjuures kibedat nagu tehes sülgasid: „Kuradi sitt viin, aga juvva sünnib!“

Minu väidet tõendab silmanähtavalt see asjaolu, et just need meie seast, kes Lääne-Euroopa kultuuri õhus kõige kauemini elanud ja kellel sellepärast kõige rohkem arusaamist on linnakultuurist, meie noorte linnakultuuriliste toodete üle kõige rohkem muigavad, sellest kui talupojalisest imitatsioonist ei suuda lugu pidada. Ma nimetan ainult üht meie vaimukamat ja õhtueuroopaliselt haritud inimest: K. A. Hindreyd.

Teiseks iseloomulikuks näituseks, kui väga tihti meil meie modernismis halva imitatsiooniga tegemist, on see, et kui meie noored „eurooplased“ tõesti kord sellesse Euroopasse pääsevad, millest nad omale suurelt osalt Vene allikate kaudu ettekujutuse on loonud, nemad end suuresti pettunud tunnevad olevat. Nii kirjutas üks nendest, kui ta Berliini oli jõudnud ja seal mõni päev ümber vaadanud, üsna naiiv-õiglaselt, et tema sellest suurlinnast midagi selletaolist pole leidnud, mida ta sealt lootnud leida. Ei kuskil seda kunstilist naudingut ega peenendatud tundmusilma, mida ta igatsenud, vaid igal pool keev töö, rühmamine ja väsitav ruttamine. Ja kui need mehed siis väljamaalt koju kirjutama hakkavad oma välja- maa muljetest, siis oleme meie oma poolt üllatatud:

nad ei mõista seal midagi näha, ei leia sealt kuidagi seda kätte, mida nad raamatute järele hästi arvasid tundvat, vaid hakkavad väljamaalt, nagu oma arvates kõrgemalt ja mõjuvamalt kõnetoolilt, kodumaa asju vaatlema ja arvustama, sealjuures vahest mõnd kõige pealiskaudsemat võrdlusjoont tõmmates väljamaa ja kodumaa vahel. Peaks see väljamaal reisimine rohkem ja rohkem võimalik olema — ma usun, nii mõnigi tuleks sealt tagasi sellesamas meeolus, kui meie väljasaadetud kommunistid Venemaalt, kus nad kommunismi palgest palgesse nägid. Ma usun, suur osa modernismiharrastajaid pööraks Lääne-Euroopast tagasi kui kodumaa omapärasuse poolehoidjad, s. o. need, kes tõsiselt elunähtuste kallal suudavad juurelda. Andevast ei suuda teadagi keegi targaks teha, ka väljamaa mitte.

H. Kruus'i ja veel enam meie n. n. linnakultuuriharrastajate eksitus on see, et nemad ühiseluliste ja kunstilis-kirjandusliste olude hindamisel ja sihtide ülesseadmisel sellel kitsal alusel asuvad, nagu oleks ilmas ainult üks kultuur ühe ühise vooluga, mis lõpmatu kauguseni evolutsioneerib, mis nüüd suurlinna kultuuri ajajärku jõudes Lääne-Euroopas kõik muu mahajäänuks ja väärtusetaks teeb — ja nagu seisaks meie Eesti areneva kultuuri kõige tähtsam ülesanne selles, et nüüd suurte jõupingutustega seda linnakultuuri omandada, imiteerida.

Selle vastu ütleme meie, Eesti omapärasuse poolehoidjad: Meie tarvitame küll kõiki Lääne-Euroopa tehnilisi kultuuri-abinõusid, saavutatud teadusevilja, püüame ise selle teaduse tipule jõuda, kuid hingeliselt jääme truuks iseendale ja sellele arenemisjärgule, millesse meie kuulume. Meie ei kuulu oma hingelisel arenemisjärgul mitte Londoni, Pariisi ega Berliini suurlinna õhkkonda, vaid palju enamini Skandinaavia rahvaste piirkonda väljaspool nende suurlinnade kiirte-piirkonda. Meil seisab ees veel pikk ja loov omapärane hingeline edenemine, kus meie elu täie-väärtuslikeks tõuseb, nagu kõigil Euroopa rahvastel seda oli nende kirjanduse ja kunsti klassikalistel ajajärkudel, kusjuures meie elu veel väärtuslisemaks võib saada, sest et meie seda oma sisemise ilma täisväärtust ühendada võime kõigi nende väliste tehniliste ja teadusliste võitude kasutamise, mis Lääne-Euroopa kultuur saavutanud.

Meil omal suurlinnu selle sõna tõsisel mõttes ei ole. Tõsi, Tallinn, kuhu kõikidest suurlinnadest õnnekütte meie iseseisvuse puhul kokku valgub, omandab endale teatavad suurlinna elustruktuuri ilmed, kuid need on võõrsilt sisse kantud. Ja nende vastu tuleb hingeliselt fronti teha.

Sest see imiteeritud suurlinna õhk, meie madalale arenemisejärgule istutatud, võib meile niisama kardetavaks saada; kui omal ajal indiaanlastele Euroopast toodud uimastav tulivesi kardetavaks läks, kardetavamaks ki eurooplastele endile. (Olen seda võrdlust kord juba mitme aasta eest tarvitanud.)

Oleks veel mõndagi ütelda H. Kruus'i poolt tõusetatud linna ja küla vahekorra suhies, kuid selleks ei ole vististi mitte koht kirjandusseltsi koosolekul. Siin tahtsin asja ainult niipalju riivata, kuivõrd see meie kirjanduslistesse suhetesse puutub.

A. Jürgenstein.

A. Grenzsteini müüdavus.

4

Sellevastu olid nende hulgas, kes Jakobsoni ümber koondusid, väga kahtlased kujud, kellede pärast partei hiljemini tõepoolest hävis. Nii mõnestki teati üsna kindlasti, et ainult egoism neid võitluseväljale tõi, — nähtus, mida terve ilma avalik elu põeb. Üks nende peatöödest oli rahakorjamine. Umbes pool miljonit aeti väga mitmesuguste nimetuste all kokku, millest suurem osa ometigi kaduma läks. „Linda“ laevaseltsiga aeti avalikult janti ja selle kapital, umbes 200.000 rbl., pandi nahka. Jakobsoni haua ehtimiseks, tema alaealiste laste toetamiseks jne. korjati tuhanded kokku; kuid ometigi seisab haud üles tegemata ja unustuses ning lapsed ei ole kopikatki saanud. Täna ei leidu nende inimeste hulgas ühtegi enam, kes oma sõrme selle aate eest liigutaks, mille poole nad siis ütlesid hoidvat. On aga küllalt näitusi, et nad pastorite parteisse üle läksid. Näit. proua Johanson-Pärna, Jakobsoni lihane õde, kes sel ajal taltsutamatu oli, sai hiljuti luba Eesti lehte „Kodukolle“ välja anda, nimetab ennast aga, et oma minevikku unustusesse jätta, ainult proua Johanson. Keegi Sõrd mängis esimest osa ja oli kahjuks kõrgete isikute poolt kätel kantud, et siis alamates Viljandi kõrtsides hukkuda.

Missugune sisu nende „Vene sõpruses“ tõepoolest peitus, selle kohta on ka mõned tõendused olemas. Aleksandri kooli juure kutsuti paremad „Vene sõbrad“ kooliõpetajateks, kellede hulgas ka keegi Jakob Tamm on, kes selle koha peal nii mõnegi iseloomuliku laulu on luuletanud.

Nendest on Grenzstein ennast eemal hoidnud. Et aatele truuks jääda, pööras ta sõpradele, pastoriteparteile,

selja, kes aatele ebatruuks jäid ja Saksa partei poole löid, et sakste mõju kodumaal toetada, lootuses, ise ükskord nende asemele pääseda.¹⁾

Sellel on praegune Eesti pastoritepartei ennemini kõik muu kui Eesti rahvusline partei. Aga ta haarab eestlast rahvuslisest küljest, et oma otstarvete jaoks tema poolehoidu saada. Eesti käed teevad Saksa äri. Sellele ärile on täielik parteikorraldus Saksa eeskuju järele antud, nagu see sakslastel aastasaja algul üliõpilaste korporatsioonides on. Eestlastel on üks üliõpilaste korporatsioon „Viliensis“, millel Saksa korporatsioonidelt laenatud *comment* on ja mida Luteri usu pastorid juhivad. Neil on oma ajaleht Eesti ainsa päevalehe näol, mida kõik Eesti lehed toetavad, sest et see partei praegu pealvee on. Selle partei avaliku tegevuse eesotsas seisest terroriseerib cand. jur. Tõnisson juba mõni aeg laiu ringkondi ja pastorid avaldavad temale sellega oma kiitust, et nad aeg-ajalt „Postimehele“ artiklid kirjutavad, nagu hiljuti veel pastor Dr. Hurt oma täie nimega seda tegi. Kui 1896 korporatsioon „Livonia“ oma 75-aastast juubelipidu pühitses, olid „Viliensise“ härrad jalul ja viisid „Livoniale“ häbitava aadressi, mille maaler von zur-Mühlen oli valmistanud ja mis Eesti rahvast junkruid teenivana kujutab. Pastor Hurt oli omal ajal „Livonia“ senior ja tegi pidu oma perekonnaga kaasa. Nüüd on ta senior „Viliensises“, kelle auliikmeks tsensor Jõgever valiti. See kitt peab.

„Viliensis“ võib juba saavutuste peale tagasi vaadata. Ta peab raamatukauplemist, kirjastab ühte, enamasti pastorite kirjutatud kalendrit „Sirvilauad“ 20.000 eksemplaaris, nagu ta teatab, mis tema korralduse läbi ruttu ära lähevad, ja — mis peasi on — tõmbab kõik ülikoolis õppivad eestlased endasse. Veel paari aasta eest oli tal nende hulgas palju vastaseid, kes tahtsid omalt poolt teist seltsi asutada, selleks aga luba ei saanud. Nüüd oleks luba ilma pikema jututa saadav, kuid ei ole üliõpilasi, kes „Viliensisesse“ ei kuulu. Saksa kombe järele püütakse kõik „rebased“ kinni ja tehakse „Viliensise“ liikmeteks. Ja mitte ainult „rebased“.

„Viliensise“ vastaste sekka kuulus omal ajal ka „Rahva Lõbulehe“ uus toimetaja Jürgens, kes uut üliõpi-

1) Kirjas Sinovjevile soovitas kuberner Schachovskoi Gr-i salajärevalvuse alla panna ja teda esimesel võimalusel maalt välja saata, nagu toimetaja Järvega tehti. Vahest oli see Gr-ll teada (v. E. Kirj. 1916, lhk. 433).

laste seltsi tahtis asutada ja keda sellepärast kangesti vihati. 15. jaanuaril 1900 astus ta „Viliensise“ sõpradega siinse karskuseseltsi eestseisuse valimistel üles ja valiti suure häälte-enamusega abiesimeheks, kuna Jaakson, üks „Postimehe“ toimetuse liikmetest, kelle valimist Jürgens hoolega toetas, esimeheks sai. Vastaskandidaat Kotsar, „Oleviku“ toimetuse liige, jäi vähemusse. Iseloomulik oli samuti, et Arbusov, venelane ja kauaaegne eestseisuse liige, mitmekordse ülesseadmise peale vaatamata, mitte enam eestseisusesse ei pääsnud, ehk ta küll seltsi isegi aineliselt on toetanud. Üks selle Jaaksoni sugulastest on Viljandis advokaat ja sealse põllumeesteseltsi esimeheks. Karskuseseltsid peavad 29. ja 30. jaanuaril Viljandis üleüldist koosolekut. Põllumeesteselts ei anna selleks oma saali, sest et Grenzstein, nagu ette näha, seda koosolekut juhatab¹⁾. See Jaakson kuulus omal ajal samuti „Viliensise“ vastaste sekka, kuid kaitseb nüüd selle kasusid. Selle soov kannab seekord head vilja.

Sealjuures toetab teda Eesti ajakirjandus paremal viisil, nii et tsensoril „Viliensise“ asjus suured teenused on.

„Postimees“ näib hinguselelänud „Tallinna Sõbra“ asemele olevat asunud. Ta kaitseb neidsamu aateid, mis „Tallinna Sõber“, kurjustab aga üleüldistes lausetes Saksa ülevõimu vastu. „Postimees“ kiidab endise Tartu ülikooli suurepärasust praeguse vastandina veel agaramalt kui Saksa ajakirjandus, hoiab aga kartlikult sõna „Jurjevit“ tarvitamast ja kirjutab alati „T.-Maarja“ kihelkond, mis „Tartu-Maarja“ tuleb lugeda, et mitte Jurjevi-Maarja ütelda. Ometigi on kõik siinsed trükikodade omanikud mõne aasta eest endid kirjalikult kohustanud ainult „Jurjev“it“ tarvitama, trükikodade kinnipaneku kartusel. „Postimees“ on ainus Eesti leht, kes avalikult selle eest välja astus, et mõisaomanikud kõrtside eest täie tasu peavad saama ja et nad selle omanduse-õiguse eest peavad võitlema.²⁾ Leht kurjustas ka mõisnikkudega, kui ta kuulis, et need koolivalitsusest tahavad tagasi astuda. See kallis õigus peab alal hoitama. Leht ei väsi pastoritele, eraldi Eesti soost pastoritele, nende ennast-ohverdava tegevuse eest kiidulaulusid laulmast. Toimetust juhitakse viletsalt ja kui sõnade-pilduja Tõnisson oma pikad artiklid lahti laseb, siis ei

1) V. Post. Album, lhk. 98.

2) Võrdle siia juure Gr-i kõne 25. nov. 1895 Tartu E.-Põllum. Seltsis, kus ta M. Undile oponeerides mõisnikkude kasusid kaitsis („E. Kirj.“ 1916, lhk. 421 ja lhk. 116 ja 117 eespool).

saa temast keegi aru. „Söömise varal uuendab kõik, mis elab, igavest lepingut loodusega. Loomisetöö sünnib ainult sellepärast, et loodust kõige täiuse ülemale järgule — jumalusele lähendada“ („Post.“ nr. 33 a. 1899).

Tõnisson segas ennast juba üliõpilasena seltside ja ajalehtede tülidesse. Tema ettevõttel heideti „Valguse“ toimetaja Kõrv Eesti Kirjameeste Seltsist välja, mis, nagu teada, seltsi kinnipaneku esile tõi. Nende sekelduste läbi kompromitteeris ta ennast, nii et teda „Postimehe“ asetäitjaks toimetajaks ei kinnitatud, kui Dr. Hermann väljamaale sõitis. Tõnisson tükkis juba siis päris ennekuulmata viisil „Oleviku“ kallale. See meeldis pastoritele ja nad tahtsid „Sakala“ Tõnissoni jaoks ära osta. Kaubast ei saanud asja ja Tõnissoni kinnitamist ei olnud loota. Siis läks Tõnisson paariks aastaks sisemistesse kubermangudesse ja tuli „Postimehe“ kinnitatud toimetajana tagasi. Pastoritepartei oli Hermann käest lehe, nagu kuulda, 10.000 rbl. eest ära ostnud. Pastor Reiman Kolga-Jaanist tõi summa, mis nüüd, kus leht omale trükikoja on soetanud, üle 2000 rbl. peaks välja tegema.¹⁾

Mõni asi näitab sinnapoole, et Tõnisson augusti- või juulikuul 1899 mingisuguse lepingu on teinud. Ta käis mitu korda Riias ja andis siis „Oleviku“ vastu parooli välja: Suu kinni! Majast välja! „Olevikku“ jämedamal viisil porisse kiskudes. Paljude teotavate kirjutuste seas olid mõned kindlasti pastorite omad, mõned pastor Bergmannilt Paistust. Pastor Hurt näitas oma poolehoidu kallaletungimisele sellega, et ta oma täie nimega „Postimehes“ mitmed kirjutused erapooletu sisuga avaldas. Samal ajal tõi „St. Petersburger Zeitung“, Balti aadli juhtiv häälekandja, kaks kiitvat kirjutust „Postimehe“ ja selle toimetaja kohta. Sellest ajast saadik on Saksa ajakirjandus „Postimehega“ rahul. „Olevik“ tahtis „St. Petersb. Ztg'i“ kiitvate kirjutuste kohta märkuse avaldada. Tsensor ei lasknud seda läbi. On selge, et „Viliensis“ Grenzsteini põlgatuse alla on heitnud.

Sellest ajast saadik terroriseerib „Postimees“ ajakirjandust ja seltsisid. Kes iganes julgeb temale vastu astuda, selle käsi käib halvasti. Ja kui ka keegi peaks julgema välja astuda, siis ei lase tsensor teda sõna võtta. Näib, kui ilmuks „Postimees“ ilma tsensorita. Jurjevi tsensor sai viimasel suvel eeskirja, Grenzsteini raamatu „Herrenkirche...“ üle mitte midagi läbi lasta. Ometigi tõi „Postimees“ kolm

1) V. Post. Juubeli Album, lhk. 63 jj.

pikka artiklit raamatu üle ja tembeldas selle kirjutaja ajaloo võltsijaks („Post“ nr. 260, 261, 262).¹⁾

Peale „Postimehe“ seisab „Eesti Postimees“ pastorite-parteile lähedal, kes teda igal võimalikul viisil toetab. Sedasama võib ka „Lindast“ ütelda. Ka „Sakala“ kirjutab mõnikord sakslaste vastu, ujutab aga „Olevikku“ teotus-tega üle.

Kõiki Eesti ajalehti iseloomustada, kihutusetööd „Oleviku“ ja eestlaste „venestamise“ vastu kirjeldada ja isensori osa selles asjas valgustada, see täidaks terve raamatu.

Saksa partei meie maal võitleb oma võimu eest, mis reformide läbi raskesti kõikuma on lõõnud. Mida enam ta oma ametlikku mõju kaotab, seda rohkem püüab ta teistel sotsiaalpoliitika aladel ennast maksma panna. Terve maa Luteri usu vaimulik seisus, viimasel ajal Eesti oma esimeses joones, tunneb ennast Saksa parteiga täiesti ühe olevat ja teeb võitluses suurema töö ära. Kõige pealt minnakse selle peale välja, et rahvahulkasid Saksa partei huvides hoida, milleks teda kantsel, Eesti kirjandus ja seltsielu peavad teenima. Kantsel on juba ammugi nende päralt. Nad okupeerivad viimastel aastatel Eesti kirjandust; see on väikeses osas koguni nende päralt.

Viimase asja poolest on nad mõndagi kaotanud. Sajad lauluseltsid, kes sagedasti suurteks laulupidudeks kokku astrvad, olid nende vaimus juhitud ja poliitilises asjus nende mõju all. „Olevik“ on ikka nende jändamistele vastu seisnud, ja nüüd võib ütelda, et lauluseltside aeg möödas on. Nende asemele tahab Grenzstein põllumeesteseltsid panna ja selle läbi rahvuslik-poliitilised jändamised tagumisele plaanile suruda ning rahva majanduslisi asju edendada. Neile püüetele tuleb rahvas elava huvitusega vastu, seda enam, et põllumajandusline kriis teda raskelt rõhub ja seltside läbi palju head võib loota.

See näib Saksa parteile kardetav olevat ja „Postimees“ tarvitab iga sündsat ja mittesündsat juhust, et nende seltside vastu agiteerida. 1899 jäid Jurjevi maakonnas umbes 10 seltsi²⁾ asutamata, sest Tõnisson rääkis asutajatele ette, nad müüksid endid ära, kui nad normaal-põhikirjale alla kirjutavad, mis kirjavahetuseks Vene keelt nõuab. Ülemuse loaga pidas Tõnisson juuni lõpul 1899 Jurjevis põllu-

1) „Kes ajalugu kurjasti tarvitavad.“ Kirjutustes protesteeritakse üleüldistes lausetes ajaloo sihliku valgustamise vastu, ilma et Gr-i või tema raamatut kuskil nimetataks.

2) Kirjas Jermolovile 8. nov. 1899 kaebab Gr., et 5 uut seltsi Tõnissoni süü pärast asutamata jäänud (v. „E. K.“ 1920, lhk. 222).

meesteseltside kongressi ära. Sel juhtumisel läksid tema tungimised Grenzsteini kallale päris õudseks. Tsensor näis sellele teole lõpu peale tegevat. — Ta rääkis juba oma vastasest kui mustast kuradist, kes kõik tahaks ära neelda. Tõnisson tahab Eesti põllumeesteseltside juhtimist mõisnikkude kätte mängida,¹⁾ keda ta oma Jurjevi Eesti seltsi näitusel laseb kõnesid pidada ja neid siis selle eest taevani ülistab. Grenzstein soovib, et väikemaapidajad oma seltsisid juhiks ja ise tööd teeksid, mis kahtlemata rohkem töötab.

Missugune partei siin võidab, on veel teadmata ja oleneb sellest, kas valitsus Tõnissonile kongressid, kesk-bürood jne. lubab või mitte. Tõnisson tahab põllumeeste kauplust asutada, milleks tal 150.000 rbl. tarvitamiseks on, mis Lellep, Palloson ja Margens peavad muretsema. Kuna need kõige rohkem 50.000 rbl. võiksid muretseda, peab veel mõni tundmatu rahaallikas juure voolama. Projekt tohiks kinnitamiseks sisse antud olla.

Ägeda kihutustöö tagajärjel on Jurjevi Eesti seltsid pastoritepartei juhatuse alla viidud ja need ei anna põllumeesteseltsidele ruumisid, kui Grenzstein neid juhatab. Karskuse-selts andis veel mõnikord oma saali tarvitada, nüüd pannakse ka see kinni, sest et eestseisus Tõnissoni parteisse kuulub. Grenzstein andis aasta eest palve keskseltsi asutamiseks Jurjevis. Kui see kinnitatakse, siis soetab ta omale ise ruumid. Kui mitte, siis ei saa Grenzstein Jurjevis põllu-meesteseltside koosolekuid enam pidada.

Praegu seisavad asjad nii, et iga partei teise võib ära võita ja nimelt täielikult, selle järele, kumb partei tarvilikud load saab.

Seltsidega lähedas ühenduses seisab asutatav põllutöökool. Saksa partei on ikka eestlaste kõrgema hariduse vastu võidelnud. Nüüd soovis ta alamat põllutöökooli; et aga keskmine võitis, siis tahavad nad seda Põltsamaale viia, kus ta mitte palju ei suuda teha ja kus kõige pealt asutuse vaimlise sihi peale Balti poolt palju kergemini võib mõjuda kui vahest Jurjevis, maa vaimu- ja majanduse elu keskkõhas. Vaim, mis Põltsamaa Aleksandri koolis on maad võtnud, pole härradele baltlastele sugugi mitte nii vastik. Nad tunnevad ometigi selle kooli endist

1) Olgu siin tähendatud, et Gr-n 1910. a. erakirjas soovi avaldas, M. Martnat ärgu-kutsutagu kavatsetava „Ajaloos albumi“ kaastööst osa võtma, sest M. olevat see mees, kes Tartu Põllumeeste Seltsi tema käest Tõnissoni kätte mänginud (? A. K.).

õpetajat, luuletajat Jakob Tamme, kes „Postimehes“ Grenzsteini kohta pilkelaule kirjutab. Põltsamaal lasevad kooliõpetajad endid kergesti külalistena mõisatesse viia, ja seal võib paljugi kätte saada. Pastoritepartei ja terve Eesti ajakirjandus agiteerib Põltsamaa kasuks, kuna Grenzstein tahaks kooli Jurjevi lähedale saada. Augustikuust saadik m. a. ei lase tsensor „Olevikku“ mitte üht sõna Jurjevi poolt kirjutada. Jurjevi kasulikud küljed paistavad kergesti silma ja võib ütelda, et kõik maarahvas elavalt Jurjevi poolt on. Raadi Põllumeesteselts palus, et lubataks komitee asutada, kes Jurjevi ligikonnas tüki maad välja otsiks ja erainimeste rahaga koolile ära ostaks. Antaks selleks luba, siis on see partei tähtsa võidu saanud ja põllumajandus on palju võitnud. Vastasel korral pühitseb Saksa partei võitu ja jõuab teisest hea tüki ette.

Samasugust võitlust peetakse karskuseseltside pärast. Praegu seisab nende juhtimine „Oleviku“ partei käes. Aga Tõnisson töötab oma sõpradega inimeste hulgas ja ajalehtedes, et Grenzsteini kõrvaldada, kes ka vahest kõrvale astub. Jaanuari lõpul otsustatakse see asi Viljandis.¹⁾

Väga tähendusrikas näib olevat, kuidas kõige selle juures „Postimees“ Soome asju valgustab. Kas see tsensori lühikese nägemise või sihilikkuse pärast sünnib, jäägu otsustamata. Tõsiasi on, et „Postimees“ süstemaatiliselt talitab ja oma lugejates arvamist on tekitanud, et riigivalitsus Soomemaad hävitab. Pea iga lehenumber toob teate mingisuguse valitsuslise surveabinõu üle, millele harilikult märkus järgneb, et jälle nii ja nii paljud kalli kodumaa on maha jätnud, et võõrsile rännata. Ikka ja

1) „Post.“ Juubeli Albumist loeme selle kohta:

„Uuel, 1900. aastal läheb tüli „Olevikuga“ edasi. Viljandi karskusekongressil tuleb isiklik kokkupõrkamine toimetajate ja nende erakondade vahel, A. Grenzstein, kui selleaegne mitteametliku Eesti karskuseseltside kesктоimkonna juhataja, annab kesктоimkonna tegevusest, õigem, tegevusest olekust aru. Viimase kongressi otsuseid ei ole täita suudetud: protokollid ja kassaraamatud jäänud vana viisi korraldamata; juhatuskirja kõrtside kinnipanemise palvete kohta ei olnud välja töötatud ega lalali saadetud. Grenzstein süüdistab oma aruandes teisi toimkonna liikmeid, kes midagi ei olla teinud. Kõrtside kinnipanemise asjus ei olla juletud suuremat tegevust ette võtta, sest et seda kihutusetöökse oleks arvatud.

Koosoleku enamus pöörab ennast Grenzsteini vastu ja tema astub juhatuselt tagasi.“

*

26. veebruaril 1900 võtab Grenzstein palvekirjas siseministeeriumile oma allkirja palvekirjalt karskuseseltside kesктоimkonna kinnitamise asjus tagasi, sest et vahepeal toimikond kihutusetöö tagajärjel pastoritepartei kätte läinud.

jälle tulevad pikemad kirjeldused Soome meeleavalduste, isamaaliste pidustuste, väljamaa osavõtmise, tähtsamate nähtuste üle kirjandusepöllul ette. Soomemaa ilmub „Postimehes“ tegeliku eelkoolina eestlastele. „Sakala“ aitab talle nr. 2. kaasa ja võtab buurid kenaks näituseks, kuidas väikesed rahvad suurtega valmis saavad. „Postimees“ ei jäta isegi seda kõigile kuulutamata, et lehe kaastoimetaja hr. Oskar Kallas Helsingi professori Krohni tütrega kihlatud on. See oleks huvitav juhus, kui „Postimees“ selle juures muud ei mõtleks, kui ainult lehe täitmise peale. Grenzsteini peavad nad, nagu ka paljud eestlased, äraandjaks Eesti kodumaale, keda ta venestada tahtvat.

Mis aga Grenzsteinile sakste poolt avalikult ette heidetakse, on see, tema kihutavat rahvast sakste vastu üles. Kui saknad eestlasi poliitiliselt valeteele juhivad, siis poleks see lõpuks ju koguni mitte paha ega ülekohus, kui nende härraste peale kurjaks saadakse. Küsitakse aga, kus Grenzsteini kihutusetööd otsida tuleks, siis otsitakse seda asjata. Tema „Herrenkirche“! Eesti külarahvast ei saa ometigi mitte saksa- või prantsuskeelsete raamatutega sakslaste vastu üles ässitada. Ja kas peab siis kodumaa ajalugu selle elanikkudele igavesti saladuseks jääma? „Herrenkirches“ võiks ju nii mõnigi asi pehmemalt ära öeldud olla, kuid see on ju Saksa lugejale öeldud, keda süstemaatiliselt valevaadetes on kasvatatud.

Eesti keeles on Grenzstein väga mõõdukalt kõnelnud. Kui ta näituseks Saksa-Eesti sõpruse vastu kirjutas, laskis ta ainult tõsiasju kõnelda. Need mõjusid kõige paremini, nii et Saksa ajakirjandus isegi katset ei teinud vastu rääkida. Öeldi ainult, Grenzstein ässitab. Teist valitsust riigivalitsuse kõrval ei või ometigi heaks kiita. Liivimaa võib suurest õnnest kõnelda, et kahekordse valitsuse ajad möödas on. Kaitsku meid õige ja ainus valitsus halbade tagajärgede eest.“

* * *

See kiri on 17. jaanuariga 1900 dateeritud. Temas tundub juba tühimus ja väsimus. — Neis kirjades peegeldub Grenzstein oma nõrkustega ja kalduvustega kõige paremini. Siin ei olnud tšensori punane pliats tema mõtteid kustutamas ega kärpimas ning ei olnud Gr-il vaja ennast ega oma mõtteid saladuselinikusse mässida, nagu ta seda oma avalikkudes kirjades armastas teha. Gr-n on vabalt kõnelnud ja näidanud, nagu „Kodumaa korralduseski“, et ta nõrk poliitik oli. — See „materjal“ ei

rahuldanud muidugi ka mitte kõrget ekstsellentsi, kes kuu aega varemini antud kaebusele faktilisi tõendusi soovis, vaid diskrediteeris kahtlemata kirja autorit ja halvas endise kaebuse mõju, tegi selle tagajärjetuks.

1. veebruaril kaebab Gr-n jälle kõrgele ekstsellentsile, et Tartus, Viljandis ja maal seltside koosolekutel Soome eeskujul „üleriikliste rahulikkude vaadete vastu“, mida tema oma lehes kuulutab, tsensori kaasabil kihutusetööd tehakse ja et tema on sunnitud „Oleviku“ seniks seisma jätma, kuni tsensor kohase eeskirja saab. Eesti ajakirjandus kahtlustavat ja haavavat teda, tsensor tegevat haavavaid märkusi jne. — 16. veebr. palub Gr. ülemat trükivalitsust, see lubagu tal „Postimehe“ vastu kirjutust „Soome asjad“ avaldada, ja kaebab „tema aupaistusele“, et tema, Gr-i, kaebus läinud aasta detsembrikuust igal pool kõigi peensusustega tuttav olevat jne. Mõne päeva pärast nõuab ülem trükivalitsus „Post.“ leiduvate Soome kohta käivate kirjutuste tõlget. Ka sellel ei näi soovivat mõju olevat. Aprillikuu lõpul annab Gr. veel tsensori peale pikema kaebuse sisse, mis vanu süüdistusi kordab. Ootab veel teise aasta augustikuuni, käib vahepeal võimumeeste pool suusõnalisi seletusi andmas ja pöörab siis kodumaale selja. — Tema viimse ajajärgu mõtted leidsid vähe poolehoidu ja esimese viiuli mängimine kodumaa kontserdis läks ikkagi tema tugeva vastase kätte.

(Lõpp).

A. Krunsberg.

Kolm etimoloogiat.

1. Eesti *hörn(as)*.

Forellikala nimede: *löhenik*, *löhe-mukk* 'Forelle (salmo Fario L.)', *noorijas* (*noorjas*) (P.-Pärnumaal), (*norjas*) 'Forelle (salmo Trutta L.)' [vrd. WIED.] kõrval esineb Eesti murretes veel (WIED.) *hörn*, *hörnäs*, *g. hörna*, *hörne*, *g. hörne* 'Forelle (salmo Fario L.)'. Kust murdealalt sõna pärit, pole nimetatud, kuid HUPELI sõnastikust leiame *hörn*, a 'eine Forelle'. d (= Tartu keel). Seega Lõuna-Eesti sõna. Vanemais sõnastikkudes ei ole sõnast *hörnäs* mingisuguseid teateid. — Nii palju kui praegusel silmapilgul murrete kohta teateid käepärast, võib kinnitada, et sõna tõesti lõuna-eestiline, esineb näit. Harglas: *hörn* 'keskmise pikkusega kala, turbakalast (säina tõugu) peenem, särjest aga paksem'. Eesti

läänepoolsetel randadel ja saartel on sõna täiesti tundmata. Kirjakeeles on sõna harva tarvitatud (Spuhl-Rotalia). Esineb vahel Setu lauludes (Setukeste laulud, I, nr. 150, 13—14):

Püvvi kallu kullatsid,
höbehetsi hõrna keisi.

Lõuna-Eesti hõrn(as) näib, teiste sugukeeltega võrreldes, täiesti üksikult seisvat. Sõna näib puuduvat igatahes Liivis ja Soomes (viimases vastavad sellele sõnad *kuujas, lohenlitu, lohenpankka, rautu*).

Kindlasti on Lõuna-Eesti hõrnas meil laen muinas-alasaksast, vrd.: andd *forna, furnie* (KLUGE), *forhna* (WEIGAND) [alggerm. prknā]. Ka Schweitsis *forne(li)*. Seega on *hõrnas* sama sõna, mis *ÿorelle* (< *forénle*). Teatavasti on germ. *f-* meil küll harilikult *p-* või *v-*ga substitueeritud: *felθom* > *pelto, põld*, uusrootsi *fänge* > *vang*, kuid vahel ka (kahes sõnas) *h-*ga: soome *huotra* 'Scheide', 'tupp' ∞ Gooti *fōdr*, m.isl *fódr*; Eesti *hulk* ∞ muin.-põhja fólk. Mis puutub *o* > *ô* muutusesse, siis võrreldagu muin.-skand. tulkr, uusrootsi *tolk* ja Eesti *tólk*, germ. **skobla* (kesk-alasaksa *schuffel*, holl. *schoffel*) ja Eesti *kôblas, kôbli* (Setälä, FUF XIII).

2. Eesti *koss* ∞ *kooss* ∞ *kosso* ∞ *kosse*.

Kullamaal, Ridalas ja Lääne-Nigulas kutsutakse lüpsjat lehma *koss-koss!* ∞ *kosse-kosse!* ∞ *kosso-kosso!* 'vissi-vissi!' Viru-Nigula, Lüganuse, Jõhvi *koss-koss*, Jõhvi *kosso-tan lehmä*. Samati ka (üliõp. J. MÄLSONI teadaande järele) Maarja-Magdaleenas: *kooss!* ehk *koss!* Paljudes paikades näib sõna siiski tundmata olevat, nii vähemalt Mihklis, Vigalas, Juurus, Amblas. Sõna ei esine ka WIEDEMANNIL. — Ka Soomes leidub *kosso* 'meelitusnimi põrsa või sea kohta'. Viimast on ühendatud uusrootsi *gosse* 'Knabe' sõnaga. Ennemini aga võiksime seda hüüdsõna nii Soomes kui Eestis ühendada Gooti tüvega **kôs*, ühisgerm. *kô-* 'Kuh' (KLUGE), millega sugulased muin.-ind.-avesta *gauž* 'Ochs', 'Kuh', Läti *guows*, Ladina *bos*, Ingl. *cow*.

3. Eesti *vas'sima, vas'ma, vatsuma, vat'sima*.

Teistes sugukeeltes nähtavasti puuduv, Eestis aga rohkem lõunapoolsetes murretes esinev (WIEDEMANN) *vas's'ima, vas'ma, vatsuma, vat'sima* 'berwirren, verwirren',

vermählen, zausen, in Unordnung bringen, prügeln, intr. in Unordnung geraten, sich verwirren', oleks ehk ühendatav alasaksa murdesõnaga quasseln (kirjakeeles harva tarvitusel) 'ohne Überlegung sprechen' (KLUGE), 'unvernünftig sprechen oder handeln' (WEIGAND). Raskusi ei tee ühendus ei semasioloogiliselt ega häälikuliselt.

Alb. Saareste (Saaberik).

Randlaste sõnaraamat

Kolga ranna murde järele

kokku seadnud G. Wilberg.

II jagu.¹⁾

A.

Aabi — väike terava põhjaga paat; julla.

Aalima — kõiega laeva sadamasilda tõmbama, vinnama.

Agur, -i — maa sisse püsti pandud oksline puu mererannal, mille okstele ja harudele ankrud, köied, potskad jne. rippuma pannakse; oksad on umbes poolteise jala pikkused; ka pukkjalg, millest põigiti puud on läbi pandud, kus otsas merevärk rannal ripub; köishark (v. I).

Akrik, -u — oksline ja haruline, näit. akrikud männid.

Alemdama (laeva) — purji laeval, paadil vähemaks võtma.

Alles — jarel, näit.: asi on jarel; — vast, praegu, näit.: nüüd alles on elu! — hallitanud.

Arbuma — lausuma, nõiduma.

E.

Eerd (ierd), -u — peenekshõõrutud tubakas (õige vana sõna).

Ees (ies), gen. ee — härja ike.

Eestama (iestama) — härja ikkesse panema.

Ehtuma — piimast ära jääma: lehm ehtus ära — lehm ei anna enam piima; ema ehtus ära — laps ei saanud enam rinnast piima.

Eri- — iseäraline, teatud asja tarvitamise jaoks, näit.: eripuud parte jaoks.

Esimik, -u — peenike toru torupilli küljes, mille peal näppudega mängitakse; esimikul on kuus näpuauku peal.

1) Sellele täienduseks on R. s. I jagu, Eesti Kirjandus IX 1910.

H.

H a n g e l d a m a (angeldama) — kaubitsema, kauplema; jändama (rikutud saksakeelne sõna handeln).

H a n k i m a (ankima) — tõstma; korda seadma, paigale panema; ubima (v.)

H a r v - v ö r k (arv-verk), -gu — umbes 2 ruuttolli suuruste silmadega madal 20 silma kõrgune võrk, millega madalatel kammilaid, siigu, vimmu ja teisi suuremaid kalu püütakse. Harv-võrgu raam — ühest otsast lahti olev pikk kast, millesse harv-võrgu kivistamise ajal võrk laotakse, et sisselaskmisel mitte segamini ei läheks; kandmiseks on kahele poole serva laudade sisse augud käte jaoks lõigatud.

H i i v a m a (iivama) — kõiega laeva sadamasilda vedama, vinnama ankrut üles vinnama; ka aalima (v.).

I.

I i l u m a — õhkuma (süte kohta); näit.: süed iiluvad liess (koldes).

I l l u d, -e (ains. ill) — pehme, hästi küpsed murakad, kaarlad (*Rubus Chamaemorus*).

I n u t a m a — ära määrima, näotuks tegema, roojastama.

I r v i l l ä — praokile, vähe lahti, näit.: uks on irvillä.

I s t - h u u t! — hust! hüüdsõna koerale; tarvitatakse rohkem inimeste vastu sõnelemise juures.

J.

J a k s u s o l e m a — võrgu ainad rivisse panemise ajal nii seotud, et võrgu ühes otsas ülemise võrgupaela ain ja teisest otsast alumise võrgupaela ain järgmise võrgu ainade külge on seotud. Tuleb väga vähe ette.

J e h k a m a — täie kõriga kisendada, karjuma.

J o l g u t a m a — muidu tühja rääkima; rääkima, mis midagi väärt ei ole. Sest ka jolgutus.

J o l k a - j a l k a — sõna siit, teine sealt; vilets jutt.

J ä r j e p a n n u — alatasa, ühtelugu, hoop hoobi peale.

J ä ü n ä m ä — üksisõnu midagi virisedes peale ajama; iseäranis väikeste laste kohta tarvitatud.

J ü d i s e m ä — värisema, liikuma (näit.: sült).

K.

K a a d a m a — ümber minema (paat), kummuma.

K ä h i s t a m a (naeru) — tasa naerma.

K a i b a j u s, -e — nõidus, „ärategemine“.

K a i d e d, -te — raam, mille vahel suga, piird kanga kudumise ajal seisab; soalaed, piirapealsed, piirapealsed.

K a l i s t a m a — kolistama.

- Kanerma — kanarbik (*Calluna vulgaris*).
- Karbalas, -la — jõhvikas, kuremari (*Oxycoccus palustris*).
- Karner, -i — laudraam paadi põhjas, — kaitseks, et asjad paadis mitte märjaks ei saaks.
- Karv, -i, pl. karvid — paadi laudade pärapoolses otsas olevad jätkud, mida tihti just paadi ilusa kuju pärast peab panema, sest terve laud ei anna nii hästi painutada.
- Kauplik, -u — väheldane ostetud (kaubeldud) heinakoorem (reel).
- Kepastama (kebastama) — hea meelega hüppama, jalg üles, teine alla; ka kepast lööma.
- Keripastlad — kitsukesed pastlad, ornud üsna jala all; kanti aastat 40—50 tagasi.
- Kidu, pl. kidud, ka kiuksed — kala põskedes olevad punased sulasarnased narmad, mille läbi kalad hingavad; lõpused.
- Kiletus, -se — õhukene kord, iseäranis jää kohta öeldud.
- Kivik, -u — koht, kus palju keskmisi suuri kiva on (mererannal).
- Klomp, -mbi — pöörasarnased puutükid masti küljes, mille ümber nõör seotakse.
- Klibu, klibud — puutükid ülemise võrgupaela küljes, umbes poole ruutjala suurused; täidavad pullude aset.
- Klobu — v. klibu.
- Kominad, -te — vanad tarvitamiseks kõlbmata asjad; räbalad, närud.
- Konnalillid — varsakabjad (*Caltha palustris*).
- Kordlained — suured lained, mis valju tuulega üksteise järel kordamööda käivad.
- Kori, -rja — seljatagune saanil, kreslal.
- Koukselg, -lja — väike poole tolli pikkune ussike mere põhjas (*Amhipoda* seltsist), liigub külje peal kõverdudes edasi; närib võrgud vees katki.
- Kourad, -e — käed, haarakile aetud sõrmed; tarvitatakse alandavas, halvastegevas mõttes.
- Kover, -a — piip; õige vana sõna, enam Kõnnu ranna pool.
- Kriuhked — 1. hagude riismed, peenike hagude puru; 2. kerisel küpsetatud kalad.
- Kugistama — ümber minema, kummuma (paat); ka kaadama (v.).
- Kummitama — silmade ees midagi hirmutavat paistma, kohutavana paistma.
- Kärss, -ssü — vanast võrgust, adikast tehtud kott, mille sees rannamehed margapuuga kala möödavad. Kärssü suus on võru, mis teda lahti hoiab; üle suu käib nõör, millega kärss margapuu noka otsa riputatakse.
- Kärssimä — püsima, kannatama; tarvitatakse rohkem eitavas kõnes: ei kärssi olla jne.
- Kökk, -i — heinanukk, pisike hunnik.
- Küpsik, -i, ka -u — palavas ahjus küpsetatud kalad.

L.

- Laat, -da — madal meri ranna lähedal.
- Laksulaud, -ua — laud, mille peal kurikaga pesu, lõngu virutatakse.
- Lasendus, -kse — sünnitus, laskmine, näit.: sõna lasendus — sõna sünnitamine teisest sõnast.
- Lau — madal meri, v. laat.
- Lebama — puhkama, pikali olema, leiba luusse laskma.
- Leedu (liedu) — tuli, lõke; õige vana sõna, rohkem Kõnnu ranna pool („pane ierdu kovera ja löä liedu pääle“).
- Leetes, leeted — väikesed, paari toobi suurused ankrud, mis poolesvees kala püüdjal võrku parajas sügavuses hoiavad (v. ka lleetõr).
- Lekutama (legutama) — kõvasti naerma.
- Litsliin, -i — nõör, millega puri masti külge on seotud; klitsrihm (v. I).
- Lossama — laeva, alust lastist tühjendama.
- Lotrima — määrima (tõrvaga); viletsasti värvima, tõrvama (paati, alust).
- Lotrustama — ennast määrima millegagi; ilge olema.
- Lovrdama — lõugama, lorisema, tühja suust välja ajama (ilma vahet pidamata).
- Lougustama — vedelema, aega muidu viitma; aega tühja juttu ajades mööda saatma.
- Läädägillä — küljeli, heuletumalt lamades, käsipõsakile; läädakile.
- Lääsämä — tuult valjuks tõstma; räägitakse: hakkab lääsämä — tuul läheb väga valjuks (v. tuulema).
- Löömelaud (lüemelaud) — laud, mille peal pesu virutatakse (v. laksulaud).
- Lüdimä — väga kiirelt jooksmas.
- Lükk, gen. lügü — üksik vähe kõvera otsaga puu, mille peal veetoobrit ehk mõnda muud raskemat asja talvel lumel ja jääl oma ees edasi lükatakse; ei tarvitata enam.
- Lõmu (lemu) — suur tuli ja suits.

M.

- „Maamees“ (maamies) — võilill (*Caraxacum officinale*); tarvitatakse rohkem nalja mõttes.
- Malk, -ga — vits, vemmal, malakas; kaevu malgad — kaevu rakked; kuhja malgad — umbes sülla pikkused peenikesed puud, mis kuhja peale pannakse, et tuul kuhja pead ära ei viiks.
- Manajus, -kse — nõidumine sõnadega, nõidus, „ärategemine“.
- Manama — 1. sõnade abil nõiduma, „ära tegema“; 2. vähe nagu suumaoks kutsuma (joodule, pidule).
- Menu — kisa, kära, vadin.
- Muistama — mälestama; minu muistajes — minu mälestuses.
- Mukid — ilusad; tuleb rahvalauludes ette.

Musteldama — manguma, mustlase moodi peale ajama.
Muuramed, -te — ihukiskmed; väikesed rakud, villid ihu peal (nõgese
kõrvetamise ehk põletamise läbi).
Muuramilla — kupaal, rakkudega kaetud.
Mügistämä — kolinat tegema, kolistama.

N.

Naagelpulk — pulk paadi parraspuus (pära pool), mille külge suudi
(v.) ehk koui ots kinnitatakse.
Naat, -di — mõne taime pealne, näit.: kaalika naadid.
Nagar, nakkar, -i — väike puust haamer, millega talvel jääd paadi
küljest lahti taotakse (v. I: kopp, tokunoku).
Naput, -ti — käepide; vikatilõe pulk; suunaput — toru torupilli
küljes, millest tuult maosse puhutakse.
Nattima — riidlema, karvupidi kiskuma.
Niistama — nuuskama (nina).

O.

Oni — sügav koht meres; sügavam kui haud (tarvitatakse vähe).
Ooburi auk (uåburi auk) — auk paadi kaarte ja laidade vahel, kust
vesi läbi jookseb (v. I: oobri auk).
Ousud, -e — püksid; tuleb rahvalaulus ette.

P.

Pardun, -i — nõör, mis kliiverpoomi välimisest otsast kahele poole
parraste külge tuleb ja kliiverpoomi otse peab.
Pasin, -a — lagunenu ja ülesharunenu kõie-ots; mäsu (lõngal).
Penkres (penger), -re — sügavam kui lau ja laat meri; tuleb laada
järele. Penkre järel tuleb haud, haua järel oni (Tapurlas).
Pentsel, -tsli — peenike tõrvatud nõör, millega pullusid võrgupaela
külge kinnitatakse.
Perdus, -e (-kse) — olvi-auk katuses; auk katuse harja mõlemil otstel.
Pigelipulk, -ga — 4—5 tolli pikkune pulk, mille abil vanemal ajal
kääkse kirju (pitsa) kootud; ühel pool otsas on poolümmargune
nupp peaks, selle järel on umbes poolteise tolli pikkuselt peenem,
järsku pulga sisse lõigatud osa, kuhu peale niit aeti. Praegu
tarvitamiselt täiesti väljas.
Piikivi — tulekivi, millest tulerauaga tuld taela peale löödi.
Piird, -ra, ka pird, pirra — kangakudumise abinõu, millega kanga
koed kõvasti lõimede vahele kinni lüüakse; suga.
Piisama — ette lööma, jätkuma; räägitakse: ei see piisa — ei sest
saa, ei sest jätku.
Puralas — hädas, vaevas, näit.: nüüd ta on vast puralas!
Põrsad (porsad), ka sead — männi ja kuuse käbid.

Potskad — õlleankru sarnased puunõud, millega kalapüüdjad võrgud pooles-vees parajas sügavuses hoiavad; rivi peale on kaks potskat, mõlemal pool otstes (rikutud vene sõna бочка). V. I: poju.

Pressingid — pressitud purgikilud.

Pussak, -u — pikk villane meesterahva vöö.

Pöördima (püürdimä) — vee peal uimaseks jääma, merehaigeks jääma.

R.

Randrüütel, -tli — piirivaht rannas.

Rehkama — taplema, kisendama, lorisema.

Reppän, -i, reppan, -i, repper, -i, — auk toa seinas lae all, kust ving, suits, aur õue välja lastakse.

Rive — tige, poriseja, pahategija.

Roogupill (ruogupill), -i — pilliroost tehtud umbes 7—8 tolli pikkune pill; ühest otsast on pilliroog umbne; selle otsa peale, vähe alla-poole sõlme, lõigatakse keel, ümmarguse otsaga kild, pilliroo küljest lahti ja tehakse nii õhukeseks, et puhumise peale hüüdma hakkab; et kild — keel — mitte väga lähedale ei suruks, pannakse keele ja pilliroo vahele juuksekarv, millega keel parajasti seatakse; allpool keelt on pilliroo sees kuus sõrmeauku, niisamasuguses korras kui torupillil; üleüldse annab roogupill ainult 7 häält; mängitakse roogupillil neidsamu lugusid, mis torupillil. Roogupilli leidub veel väga vähe.

Räisimä — vaikselt vastu kallast tulema, veerema (lainest).

Rüütlihoone (rüütliuäne) — piirivahtide maja, kordon.

S.

Saaling, -i — põikpuu tengi all masti otsas.

Sævur, -i — saarjas, saere, täimuna peas, juustes.

Saum, -a — laudade vahed kohad paadil; jagu, mis paadilaudadel üksteise peal ülekute on (v. I: saam).

Savihein, -a — malts, umbrohi.

Sedi — onu, ema vend; tuleb vanas luules ette.

Seilama — purjetama paadiga, laevaga.

Sendäp^asiis — sellepärast; muidugi.

Seutama — segama, tülitama. näit.: „ärä seuda minu“ — ära sega mind.

Siil, -u — väike kolmenurgeline puri paadi keulas; kliiver. Õige vana nimetus.

Suger, -ä, sugar, -a — I. käepide; æru süger — æru käepide (v. I: pöörm); 2. puunged endistel ustel; puuklamber, mis ukse tagumist servapuud seina küljes kinni pidas.

Suks, -e, suksed — kangaspuude tallad.

Sukkul, -a, sukkulane, -se — süstik, süstipool, surnuk; abinõu, millega kanga kude lõimede vahelt läbi visatakse.

Suorde-murde — uisapäisa, ilma mõtlemata.

Suut, -di — nõör, millega (paadi) puri alt kinni peetakse; kinnitatakse purje alumise serva välimisesse otsa (v. I: koud).

Sääline — kohane, kõlbuline; näit.: sääline asi — asi, mis just tarvis on; sääline koht jne.

T.

Taak, -gi — köis, millega paadi mast keula külge kinnitatakse; hoiab masti üleval (v. I: peaköis).

Taaltrepp, -i — puuplokk, nõoriga ümberpiiratud, vandi otsas, mis sorlingisid (v. I) pardaga ühendab.

Tabajuksekepp, -i — mõõt, millega võrgu paelutamisel võrgupaela ja -lina mõõdetakse; harilikult pannakse paela $\frac{2}{3}$ pikkust pingule-tõmmatud võrgulina pikkuse peale. Sest: tabajukses mõõtma.

Tang, -i — umbes paari sülla pikkune ja kuue tolli laiune, tolli 4—5 paks, mõlemast otsast vähe ülespoole painutatud puu, millega hülgejahil üle viletsa jää ja jäätükkide minnakse; kütt on kõhuli tangi peal, hoiab pahema käega tangist ja tangi peal olevat püssi kinni, kuna ta parema käe ja jalaga tangi edasi lükkab.

Tarbuma — aega viitma; vähe tarvitata.

Targema — välja kannatama (külma kohta); räägitakse: ei targe olla = ei kannata külma välja.

Taud, tauti — külgehakkav tõbi, haigus.

Tellama — talitama (loomi).

Tikk, -kka — rähn.

Timprama — pikkamööda asjata käima; tarvitatakse mõnitavas mõttes.

Tiust, tiustad — tihvad; õhukesed, laiad ja siledad kepid kanga niite taga, mis kanga lõimi ei lase segamini minna.

Toivepakk — kungas, kuhu töotuse järele (näit. merehädast pääsmise puhul) raha ehk muid hinnalisi asju pannakse.

Toivutama — töötama, lubama.

Tolbur, -i — paadi parraspuu (õige vana nimetus).

Tomu — suur paks suits, tolm, aur.

Tont, -di — padi, millel pigelipulkadega käisekirju kooti; oli mustast riidest tehtud ja samblaid täis topitud; tuletas leiba meelde, mille mõlemast otsast kannikad on ära lõigatud ja keskele umbes 8—10 tolli laiuselt jäetud; ümmargusele pinnale olid sagedasti käisekirja proovid joonistatud. Praegu tarvitamiselt täiesti ära heidetud.

Torupill, -i — hülge (ehk ka vasika) maost tehtud muusikariist, millega 7 häält võib sünnitada. Torupilli jaod on: suunapurt — peenikene toru, mis suus hoitakse ja mille läbi magu tuult täis puhutakse; esimik — toru, mille peale kuus sõrmeauku on lõigatud, kus peal lugusid mängitakse; toru — umbes paari jala pikkune, tolli jämedune toru; üürgab mängimise ajal alati kaasa ja täidab bassi aset; mõnel torupillil on ka kaks toru; keel —

pilliroost tehtud lörr (lapsed teevad niisugust hanesulest), mis puhumise peale hüüdma hakkab; üks keel kinnitatakse sisemisesse esimiku otsa, teine sisemisesse toru otsa; toru k u m a — bassi-toru otsas olev jämedam, umbes paar tolli läbi mõõta, 2—3 tolli pikkune toru, mis hääle rohkem ümmarguseks teeb; r a a d — esimikus olevad peenikesed raod, millega esimikku ja toru kokkukõlasse seatakse. Mängimiseks pannakse torupill pahema kaenla alla ja puhutakse suunaputist magu täis. Väljatungiv tuul paneb keeled hüüdma. Hingamise ajal surutakse käevarrega magu, mis läbi õhk ikka ühetasaselt välja tungib. Bassitoru hoitakse paelaga, mis parema käe varres, parajas pikkuses.

Trabu — 1. pukkjalad (v. I), mille otsast saarte elanikud hülgeid kaugele jää peale silmavad; 2. valmistatud kõishark (pukkjalg, millest varvad põigiti läbi on pandud, Tammistul).

Trank, -gi — astja, alandavas mõttes; sea trunk — sea astja.

Triivama — paadiga „ajus“ kala püüdmas käima; minnakse kaugele lagedale merele, võrgud lastakse merde (kõik ühes rivis, vahest 10—15 võrku) ja seotakse üks ots paadi taha kinni, purjed lastakse maha; võrkusid ja paati viib veevoog ja tuul edasi. Triivamas käiakse sügisöödel.

Troom, -a — veevoog (Strom) meres.

Trou, troui — pikk puutald, raudlatt alla löödud, mis hülgejahil käies eistukile (v. I) jää peal järele vedades alla pannakse.

Turdapuud — üle suve seisnud, poolkuivad puud.

Tuulema — vähe tuult tõstma hakkama.

Tuus, -a, tuusad — kasetohust tehtud toosid.

Tätsimä — pikkamööda ja raskesti käima.

Tüdü — tugi; „kiigatudü“ — kiige toed.

Tükkämä — seest kolisema, puksuma (tühja kõhu mõjul); sellest tükkämine.

U.

Ubimä — kõigest jõust midagi rasket, üle jõu käivat asja tõsta, veeretada, liigutada püüdma.

Uhk, uhu — maa seest välja imunud veest sündinud jää, mis ikka kord-korralt külmetab ja tihti kaunis paksuks läheb; tuleb tihti vesikeeva heinamaadel ette.

Ulv, -i — puupakk, mis paadi tegemisel paadi põhjapuu külge kinnitatakse ja mille järele paadi põhja alumine kumerus painutatakse.

Ulviauk, -gu — auk keula pool paadi põhjapuu sees, kuhu paadi tegemise ajal ulv oli kinnitatud; lüüakse harilikult peale paadi valmissaamist puupulgaga kinni.

Untusäär, -e — kanga serv, mis kudumise ajal kahele poole jääb; terve serv, mis üles ei harune.

V.

- V a d a — rääkimine, sõnelemine, vaidlemine, nii et üks teisele aega ei anna oma juttu lõpetada ja alati kuulda on kõrgendatud ühe-toonilist kõnet.
- V a d e — sidesõna, umbes „aga“ tähenduses, tuleb kõnes väga tihti ette.
- V a l a t a m a — vaatama; tarvitatakse väga tihti.
- V a l g a m, -i — paadi sadam; koht kivisel rannal, kust paat kaldale tõmmatakse; tarvitatakse vähe (õige vana sõna).
- V a r t u m a — ootama; vähe tarvitav.
- V a r v i k, -u — madal võsandik, padrik.
- V e d u p a r r a s, -rda — paremat kätt parras paadil, kustpoolt võrkusid merest välja veetakse.
- V e n e — paat, lootsik; tarvitatakse kõige rohkem.
- V i n g a m a — vingu ajama (sõed, tukid jne.)
- V i n t s, -i — rull, millega laevaruumist raskusi välja vinnatakse; on auru- ja käsivintsid.
- V i n t u r, -i — köishark, agur (Kolga-Aablas).
- V ä n g i m ä — vastu tahtmist sundima, kohustama kuhugi minema (näit. soldatiks); tuleb rahvaluules tihti ette.

Ä.

- Ä l i s e m ä — häälitsema, kõnelema.
- Ä m e r d ä m ä — lorisema, muidu kõnelema, latrama.
- Ä t t - h ä n d ! ä t t - v e r i - h ä n d ! — väga paha sajatamisesõna, söimamine; neist on ätt-veri-händ! palju tugevam.

Ö.

- Ö ö k (üök), -gi — rannalt tagasi veerev laine.

Ü.

- Ü l e n d ä m ä (laeva) — laevale rohkem purjesid peale panema.

Killud.

J. W. Jannsen'i „Perno Postimehe“ algkuju.

J. W. Jannseni noorpõlve kirjeldustes (Eesti Kirjanduses 1916) olen selle mõju peale tähendanud, mis Jannseni arenemiskäigus tema peale kahtlemata on avaldanud Vana-Vändra endine kodukooliõpetaja, tolleaegne Vana-Vändra Massu mõisa omanik Georg Bolz, keda ka

Jannsen oma päevaraamatus oma Vändra tutvate seas nimetab kui meest, kelle käest tema oma edasiharimise asjus käinud nõu küsimas. See Bolz oli vabameelne mees, ja õigusega arvasin ma, et tema Jannseni peale kirikuvastases vaimus mõjus.

Mul ei olnud 1916 mitte rohkem andmeid käepärast, et nim. G. Bolzi vahekorras Jannseniga pikemalt kõnelda. Tänavu sain ma teada, et G. Bolzi abikaasa üle 90-aastase raugana Vändras veel elab. Kohe kirjutasin vanakese pojale ja sain tema kaudu teateid vanalt proua Bolzilt, et Jannsen tihti Massus nende juures käinud. Muu seas on tema ka veel Pärnust vanu sidemeid alal hoidnud — ja kui ta 1857 „Perno

Postimeest“ hakanud välja andma, käinud ta jällegi Georg Bolzi käest lehe asjus nõu küsimas. Georg Bolz tellinud temale oma kodust — Schwarzwaldist — hea rahvalehe eeskujuks vabameelse väikese rahvalehe „Schwarzwälder Bote“, missugusest lehest ka Jannsen oma „Perno Postimehe“ pildi esimesel leheküljel — postimees paunaga ja kepiga, tormav piip suus, koer ees — võtnud. Hr. Reinhold Bolzi kaudu (Georg Bolzi poeg), kes praegu Saksamaal viibib, läks mul korda mõne eksemplaari praegust „Schwarzwälder Bote“t“ nr. 46, 25. veebr. 1921 saada — ja imestusega leidsin ka veel praegusest „Schwarzwälder Bote“st“ sellesama traditsioonilise pildi lehe eesotsast. Lehe saatjad tähendasid jurde, et aja jooksul — sest saadik on juba 64 aastat möödas — leht ise ja tema pilt ometigi ajale ka oma tribuuti on pidanud maksma. Nimelt on pilt veidi ümber joonistatud, kirik on tagaseinast kadunud, postimehe eel jooksev koer uue aja maitse järele stiliseeritud, kuid peaaesjas tunneb

igaüks sellest pildist, mis siin juures vähendatud kujul toome otsekohe „Perno Postimehe“ nimepildi alguskuju ära.

„Schwarzwälder Bote“ on samane õnnelik käekäik ja pikk iga olnud, kui Jannseni „Perno“, nüüdsel Tartu „Postimehel“. Ta on väikesest rahvalehest võrdlemisi suureks leheks paisunud. Minu kätte saadetud numbril on 12 lehekülge kokku lisalehega „Unterhaltungsblatt des Schwarzwälder Boten“, mis muidugi „Perno Postimehe“ „Juttutubba“ eeskujuks on olnud. Leht ilmub praegu Oberndorfis Neckari ääres 87-dat aastakäiku. Ühel hooil annab tänavune „Schwarzw. Bote“ sellest tunnistust, missuguse pieteediga vanad kultuurirahvad oma minevikust kinni peavad. Olen selle lehe eksemplaari Eesti Rahva Muuseumi annud, et teda seal „Perno Postimehe“ esimese aastakäigu külge liita.

Võrdluseks toome siin ühtlasi 1857. a. „Pärnu Postimehe“ nimepildi.

A. Jürgenstein.

J. W. Jannsen'i kiri Jakob Hurt'ile.

Tartus, 22. II. 1873.

Armas Hurt!

Mõne päewa eest sain ma Leipzigit Breitkopf & Härteli käest kaasasolewa raamatu¹⁾. Et ma keeleteadlaste käsitööst, doktori aunime²⁾ peale vaatamata, mis nad mulle juurde lisawad, midagi ei mõista, siis saadan ma ta Sinu kätte ja oletan, et uudis Sind huwitab. Tahad sa mulle, kui Sa ta oled läbi lehitsenud, lühikese referaadi saata, et noor Dr. Michael Weske oma rahwa keskel weidi tutwaks saab, siis kohustad mind wäga. Teadusl. ei wõi see meie lugejatele, nagu saatjate soow on, muidugi mitte sündida, waid üleüld. joontes. „Willandi Laulik“ (A. Reinwald) saatis mulle uue Eesti Dr. luulelise apotheesi, millega ma aga, vähemalt enne lühikest teadet Weske tegewusest, midagi ei saa peale hakata.

Südamliku terwitusega

Sinu halwatud käega³⁾ J. W. Jannsen.

1) Kiri on Weske „Untersuchungen zur vergl. Grammatik des finnischen Sprachstammes“ saamise puhul Saksa keeles pliiaitsiga kirjutatud.

2) Raamat on saadetud „Herrn Dr. Jannsen — Dorpat“.

3) Kiri on Jannsen'i oma käega kirjutatud.

Toimetusele saadetud kirjandus.

- Revue de l'Enseignement Français hors de France. Dix-septième année (1920). Secrétariat général de la Mission Laïque Française: 8, rue lugeaud, Paris.
- Bulletin de l'Esthonie. Paris, Bureau de Presse Esthonien 1920 (7, rue de l'Alboni — Délégation d'Esthonie).
- Allgemeine und spezielle Geschichte etc. Katalog 112. H. Hugendubel, München, Antiquariat und Sortiment, Salvatorstrasse 18. 40 Seiten.
- Bücher, Musikalien, Lehrmittel, Kunstblätter. Ein Verzeichnis, herausgegeben von 65 deutschen Verlegern. Im Herbst 1920.
- Arthur Schnitzler: Suremine. Saksa keelest tõlkinud Bernhard Linde. Kirjastusaktiaselts „Varrak“ Tallinnas, 1920. 160 lhk.
- E. Enno: Kadunud kodu. Uus kogu luuletusi 1916/1918. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas, 1920. 74 lhk.
- A. Kitzberg: Tuulte pöörises. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas, 1921. 143 lhk.
- Daani hindamise raamat — Liber census Daniae. M. J. Eisen. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas. 103 lhk.
- A. Audova: Plankton ehk vees heljuvad olevused. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas. 87 lhk.
- E. Tennmann: Kirik arenemiskäigul. A.-s. „Varraku“ kirjastus Tallinnas, 1920. 34 lhk.
- Marie Under: Eelõitseng. Teine täiendatud trükk. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas, 1920. 71 lhk.
- Jakob Wassermann: Suudlemata suu. Saksa keelest tõlkinud Jakob Albrecht. „Varraku“ kirjastus Tallinnas, 1920. 90 lhk.
- Villem Reiman: Eesti ajalugu. Trükkiks korraldanud cand. hist. H. Sepp. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas, 1920. 140 lhk.
- August Gailit: Muinasmaa. Romaan. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas, 1920. 167 lhk.
- Charles van Lerberghe: Paan. Satiiriline komöödia kolmes vaatuses proosas. Tõlkinud Johannes Semper. K.-a. „Varrak“ Tallinnas, 1920. 151 lhk.
- Georg Kaiser: Gaas. Draama viies vaatuses. „Varraku“ kirjastus Tallinnas, 1920. 111 lhk.
- Anna Haava Luuletused I. Anna Haava tööde kogu I anne. Neljas trükk. Kirjastus „Varrak“ a.-s. Tallinnas. 63 lhk.
- Marie Under: Verivalla. „Auringo“ kirjastus Tallinnas, 1920. 80 lhk. Hind 30 mrk. ja 40 mrk.
- Marie Under: Sinine puri. Teine täiendatud trükk. „Auringo“ kirjastus Tallinnas 1919. 64 lhk. Hind 19 mrk. 50 penni.
- Jaan Oks: Kannatamine. Oratoorium. Välja annud Arthur Adson. „Auringo“ kirjastus Tallinnas, 1920. 60 lhk. Hind 20 m.
- Johannes Barbarus: Inimene ja sink. „Auringo“ kirjastus Tallinnas, 1919. 80 lhk. Hind 18 mrk. 50 penni.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne

„EESTI KIRJANDUS“

jatkab käesoleval (1921.) aastal — XV aastakäiguna — oma ilmumist sennisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimisehind: 200 marka aastas.

„Eesti Kirjanduse“ sennistest aastakäikudest on veel tagavaral:

XIII aastakäik (1918/19) — hind 120 marka.

XIV „ (1920) — „ 140 „

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikuid numbrid à 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikusi (I—IV, VI—IX), müügihind à 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:
J. Jõgever: **Eesti keele häälikute ajalugu.** Hind 35 mrk.
Joh. Kunder: **Eesti vanemad laulikud.** Hind 20 mrk.
Balthasar Russov: **Liivimaa kroonika.** Tõlkinud K. Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 marka.

Rud. Wallner: **Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik.** Hind 35 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi uul. nr. 8, teisel korral, Eesti Rahva Muuseumi ruumide juures. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—2 ja 4—6.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste a a d r e s s : Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus:

1919. aasta kohta 5 mrk.

1920. „ „ 25 „

1921. „ „ 50 „

Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.